

KINA I OPIJUMSKI RATOVI U KAPITALU

MIHAJLO STAMENKOVIĆ
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu
hegesija@gmail.com

SAŽETAK

Čovek je patološko biće. Društvo je stanje njegove patologije. To od čoveka čine tekući uslovi proizvodnje. On ih stvara, ali oni vladaju njime. Čovek je tako proizvod svog otuđenog psihoaktivnog rada. Kapitalizam stvara društvo opšte zavisnosti. Društvo koje počiva na industriji, a ona je zavisna od rata. Kolonijalni sistem i trgovina opijumom čine jednu od njegovih istorijskih pretpostavki. Slučaj Kine više je od ilustracije tog procesa. Taj se proces u slučaju Kine najsžetije svodi na dve korelativne istorijsko-ekonomske stavke. Prvo, otkup kineskog čaja stvarao je deficit britanskih rezervi plemenitog metala. Drugo, krijumčarenje opijuma iz Indije u Kinu, kao i nametanje njegove potrošnje i zavisnosti među kineskim stanovništvom, bio je odgovor britanske ratne politike na pitanje načina kojim je trebalo povratiti srebro i pri tom ostvariti ekstraprofit.

KLJUČNE RIJEČI

Istočnoindijska kompanija, čaj, opijum, akumulacija, trgovina, industrija, rat.

Istorijsko-ekonomski uvod: okolnosti pre izbijanja prvog opijumskog rata

Još je kraljica Elizabeta 1600. godine dodelila monopol britanskoj Istočnoindijskoj kompaniji nad trgovinom u Indiji i na Dalekom istoku, dok je kineska uprava britanskim trgovcima dozvolila da trguju u odabranim lučkim gradovima Zhoushan, Xiamen i Canton. Car Yongzheng izdade zabranu pušenja opijuma i njegove trgovine 1729. godine, što već ukazuje da opijum postade problem za kinesku upravu, problem što ga sa sobom donese strana trgovina – a što su jače strani trgovci pritiskali da se Kina šire otvori za inostranu trgovinu to su je Kinezi više ograničavali. Od 1757. godine pa do kraja Prvog opijumskog rata (1842) trgovina je strancima bila dozvoljena samo u Kantonu.¹ Do 1793. godine znatno je porasla potražnja na evropskim tržištima za kineskim proizvodima, pre svega za čajem, ali su Kinezi apsolutno odbijali da iste razmene za bilo šta drugo sem za srebrnu polugu.²

1 Cf. Karsh, Jason A., „The Root of the Opium War: Mismanagement in the Aftermath of the British East India Company's Loss of its Monopoly in 1834”, University of Pennsylvania, str. 4–5.
http://repository.upenn.edu/hist_honors/13 (6. XII. 2019.)

2 Cf. *ibid.*, str. 7.

Trgovina po kantonskom sistemu ipak je bila vrlo povoljna po razvoj, rast, profitabilnost i uticaj Istočnoindijske kompanije, a odande je potekla i bivala sve unosnija trgovina čajem. Prva direktna isporuka čaja iz Kine u Englesku zbilja se 1689. godine. Kompanija je između 1711. i 1717. godine u Englesku uvozila 200.000 funti čaja godišnje, do 1757. godine 3 miliona funti čaja godišnje, a do 1800. godine 24 miliona funti čaja godišnje. Ukupna evropska potražnja čaja ubrzano je rasla, a prosto ograničavanje trgovine samo na Kanton komplikovalo je stvar. Bez obzira na to, pred kraj XVIII veka, usled ekspanzije trgovine čajem, Istočnoindijska kompanija faktički je upravljala velikim delovima Indije u ime britanske vlade. Takođe, ona je činila stecište bogatih i moćnih u samoj Britaniji, a njeno je bogatstvo od njenih deonica napravilo najpouzdaniju dugoročnu investiciju, proživši tako do srži finansijsko i društveno tkanje Imperije. Međutim, onakav i onoliki uvoz robe čaja, za koju su Kinezi kao za ekvivalent bili zainteresovani uzimati jedino sjaj srebrnih poluga, umalo je bankrotirao kompaniju; englesko tržište tražilo je toliko čaja da je kompanija uvek imala neuporedivo više te robe u skladištima nego srebra na raspolaganju za kupovinu nove robe. Istočnoindijska kompanija doseti se da jednu drugu trgovinu upotrebi, a za koju je već postojala pristojna potrošačka baza u Kini, ne bi li njome uspela povratiti predato srebro Kinezima za čaj, kojim bi opet mogla nastaviti finansiranje trgovine čajem. Trgovina kojom je ova britanska kompanija, u to vrzino kolo od svrhe, dugoročno usrećila Kinu trgovina je opijumom.³ Da rezimiramo ovaj recept akumulacije kapitala: daje se srebro za čaj; to isto srebro, uz dobit povrati se opijumom; da bi se tim istim i uvećanim srebrom kupilo još čaja, dakle, dobije se i više od duplo čaja za isto srebro; da bi se taj čaj u Engleskoj i u Evropi prodavao za još više srebra; i opet novo nanovo, sve iz početka.

Tako je Istočnoindijska kompanija otkrila da proizvodnja opijuma u Indiji pruža zgodnu robu sa izričitim potencijalom da stvori i razvije izuzetno značajno tržište u Kini, uprkos tome što je tamo ono bilo protivzakonito. Ipak, u to je vreme opijum pružao sedminu ukupnih prihoda koji su u maticu stizali iz Britanske Indije, a čija se uprava u značajnoj meri i finansirala prodajom opijuma. Tržište opijuma koje je Britanija začela u Kini uvećalo je finansijsku moć i podršku koju je Istočnoindijska kompanija već uživala usled trgovine čajem. Ona je već 1773. godine isprva okušala svoj trgovinski naum sa Kinom, i to uspešno, ali je carskom zabranom opijuma iz 1796. godine bila primorana da se zvanično ogradi i porekne svoje učešće u trgovini zabranjenom supstancom, ujedno zamolivši lepo krijumčare da ubuduće izbegavaju robu nazivati *Company opium*.⁴

Prva zabrana kineskog cara za trgovinu opijumom nastupila je još 1729.

3 Cf. *ibid.*, str. 9–11.

4 Cf. *ibid.*, str. 12.

godine, kada je u Kinu uvoženo oko 200 sanduka godišnje. Do šezdesetih godina istog veka uvezilo se 1.000 sanduka godišnje. Međutim, tek pošto je Istočnoindijska kompanija počela ozbiljno da krijumčari opijum u Kinu, došlo je do drastičnog povećanja njegovog prometa: do 1810. godine uvoženo je 4.500 sanduka godišnje i uvoz se držao na 5.000 do 1820. godine; od tada do 1830. godine uvoženo je 18.760 sanduka godišnje. Razlog ovakvom povećanju počiva i na uvođenju konkurentskog *Malwa* opijuma u igru, koji je bio lošijeg kvaliteta, ali zato jeftiniji od *Patna*, opijuma što ga je kompanija proizvodila u Bengalu. Ovaj porast ponude „okoristio” je srećne potrošače padom prosečne cene psihoaktivne poslastice. Tako je više Kineza sebi moglo da priušti opijum, a uvećana potrošačka baza zavisnika osigurala je nastavljanje nepresušne trgovine (dodajmo da *uvećavanju podložna potrošačka baza zavisnika jeste istinski ideal kapitalističke proizvodnje i trgovine, nenadmašiv ideal, ali itekako ostvariv i povesno ostvaren ideal*)⁵. U poslednjoj deceniji pre izbivanja Prvog opijumskog rata (1839) obim ilegalne trgovine postepeno raste, a to što je Istočnoindijska kompanija izgubila monopol nad trgovinom sa Kinom nije toliko uticalo na obim uvoza opijuma koliko je oslabilo britansku kontrolu nad istim. Sada je Kina, pored nevolje sa epidemijom opijumskih zavisnika na jugu zemlje i u priobalskim gradovima, bila suočena i sa potpunim preokretom u prethodno po Kinu mnogo povoljnijem bilansu prometa plemenitih metala. Prema britanskim izveštajima novonastali odliv kineskih rezervi poprma sledeći prometni odnos: između 1828. i 1836. godine Britanci su u Kinu preneli srebro u vrednosti od 4,3 miliona dolara, a iz Kine izneli srebro u vrednosti od 43,4 miliona dolara!⁶

Pokušaj Kine da ovo spreči sintetičkom carskom zabranom, i uvoza opijuma i izvoza srebra, iz 1829. godine, očito nije imao nikakvog učinka⁷ (primećujemo da

5 Cf. Vranicki, Predrag, *Historija marksizma I*, Naprijed, Zagreb, 1971., str. 77.: „Analizom takvog društvenog odnosa koji je baziran na otuđenom radu Marks pokazuje da sve to rezultira deformiranjem ljudskih potreba kao i razvijanjem takvih potreba koje služe da čovjeka drže u podložnosti i vlasti drugoga. ‘Svaki čovjek spekulira s tim da drugome stvori *novu* potrebu, da bi ga prisilio na novu žrtvu, da bi ga stavio u novu zavisnost, te da bi ga zaveo na novi način *uživanja*, a time na ekonomsku propast. Svatko pokušava da nad drugim stvori *tuđu* suštinsku snagu, da bi u tome zadovoljio svoju vlastitu, sebičnu potrebu. Stoga s masom predmeta raste carstvo tuđih bića kojima je čovjek podjarmljen, a svaki novi proizvod je nova *potencija* uzajamnog varanja i uzajamnog pljačkanja. Čovjek postaje utoliko siromašniji kao čovjek, on treba utoliko više *novca* da bi se domogao neprijateljskog bića, a moć njegova *novca* pada upravo u obrnutom razmjeru od same proizvodnje, tj. njegove potrebe rastu, kako se povećava *moć* novca. Stoga je potreba za novcem istinska potreba koju proizvodi nacionalna ekonomija i jedina potreba koju ona proizvodi. Kvantitet novca sve više postaje njegovo jedino *moćno* svojstvo; kao što sva bića svodi na svoju apstrakciju, tako se on u svom vlastitom kretanju svodi na *kvantitativno* biće. Njegova prava mjera postaje prekomjernost i neumjerenost.’ Tako vidimo da se u sistemu privatnog vlasništva i rada na jednoj strani stvara preobilje, rafiniranost potreba, a na drugoj životinjska podivljaloš, gruba apstraktna jednostavnost potrebe.”

6 Cf. *ibid.*, str. 13–14.

7 Cf. *ibid.*, str. 18.

je unutrašnja prisila zavisnika jača od ma koje spoljašnje ili političke; ona suspenduje sve ostale prisile i traženje – držimo da je to „oslobađanje” od realnosti koje vodi u najrealnije nadrealno ropstvo). Premda su Britanci uopšte otpočeli ovu trgovinu da bi povratili srebro što ga predaše za čaj, svilu i porcelan – iz 1835. na 1836. godinu od ukupne vrednosti britanskog izvoza u Kinu, u visini od 32,4 miliona dolara, 17,9 miliona dolara od Kineza je uzeto samo za opijum – oni su zapravo usisavali i ono blago koje je carski kineski zmaj ljubomorno skupljao i čuvao od pamtiveka. Posle ukidanja monopola Istočnoindijskoj kompaniji, „slobodnoj” trgovini sa Kinom izostaje bilo kakva kontrola i ona se sunovraćuje u veliku anarhiju krijumčarenja. Nekoliko godina kasnije, narastajuće nedaće krijumčarenja opijuma ubrzavaju izbijanje Prvog opijumskog rata.⁸

Prilog ispitivanju mesta i uloge Kine i opijumskih ratova u Kapitalu

Marks [Karl Marx] razmatra proces akumulacije kapitala i takozvanu prvobitnu akumulaciju, a u okviru istih i postanak industrijskog kapitaliste.⁹ Industrijski kapitalista ovde je suprotstavljen poljoprivrednom, usled čega je i zakupnik, recimo, podjednako industrijski kapitalista kao i proizvođač. Postanak industrijskog kapitaliste ne shvata se kao postupni proces. To što se dešavalo da se neki sitni esnafski majstor ili samostalni sitni zanatlija, pa čak i najamni radnik, pretvori prvo u sitnog kapitalistu, a zatim *postupnim uvećavanjem eksploatacije najamnog rada i odgovarajućom akumulacijom* u pravog kapitalistu, za Marksa to pripada detinjstvu kapitalističke proizvodnje. Taj spor metod, veli on, nije odgovarao *trgovinskim potrebama novog svetskog tržišta* koje se otvorilo otkrićima s kraja XV veka. Priznaje se da je srednji vek takođe gajio i za sobom ostavio dva *različita oblika* kapitala, *zeleniški* i *trgovački*, koji sazrevaju u posve različitim ekonomskim oblicima društva, a koji važe kao kapital uopšte i to *pre* stupanja kapitalističkog načina proizvodnje na scenu povesti. U vreme neposredno pre pisanja *Kapitala* svakako se uviđa da ukupno bogatstvo društva ide najpre u ruke kapitaliste, koji onda plaća rentu, najamninu, porez, desetak, ali tako da sebi zadržava najveći i sve veći deo godišnjeg proizvoda rada. Kapitalista je time postao pravim vlasnikom čitavog društvenog bogatstva, a to je otpraćeno uvidom da je ta promena u svojini bila prouzrokovana uzimanjem *kamate na kapital* – što su evropski zakonodavci i hteli da spreče zakonima protiv zelenišva. Tako *vlast kapitaliste nad ukupnim bogatstvom zemlje* doista jeste *potpuna revolucija u pravu svojine*. Marks kaže kako su se feudalni poredak sela i esnafski poredak gradova zaista upirali da spreče pretvaranje zeleništvom i trgovinom stečenog *novčanog* kapitala u *industrijski* kapital. Primerice navodi se da „su još 1794. sitni suknarski majstori

8 Cf. *ibid.*, str. 74–75.

9 Engels, Fridrih; Marks, Karl, *Dela, Kapital I*, Prosveta, Beograd, 1977., str. 661.

iz Lidsa poslali parlamentu izaslanike s molbom da se zakonom zabrani svakom trgovcu da postane proizvođač¹⁰. Vrag se ipak uvek doseti, a goli kapitalistički interes otkloni ove prepreke „rasturanjem feudalnih pratnji, eksproprijacijom i delimičnim najurivanjem seljačkog naroda”¹¹, odnosno postavljanjem nove manufakture u pomorskim izvoznim pristaništima ili na ona mesta u unutrašnjosti koja ne podležu kontroli esnafski uređenih starih gradova (engleski sukob između *corporate towns*, a to su stari privilegovani gradovi, i novih industrijskih naselja). Lako nam je primetiti da kapital ne diskriminiše. Za njega, svoje i tuđe, nacionalitet, i sl., nema nikakvo suštinsko značenje ni značaj. Rešavanje putem nasilja i domišljatosti začkoljica domaćeg društvenog tradicionalizma, engleski tj. paradigmatički kapitalizam gotovo bez razlike će primeniti na otpor koji je pružao tuđi, dalekoistočni, a naročito na nadmeni, nadobudni i zaista drevni i čvrst kineski državni tradicionalizam. A zato se uopšte, a između ostalih, Kina javlja upravo na putu sile, bezakonja, otimačine, dehumanizacije i genocida, koji bitno sačinjavaju način i poreklo prvobitne akumulacije kapitala. Dakle na putu agresije kapitalističke trgovine.

„Otkriće zlatnih i srebrnih zemalja u Americi, istrebljivanje, porobljavanje i zakopavanje urođenika u rudnike, početak osvajanja i pljačkanje Istočne Indije, pretvaranje Afrike u jedan zabran za trgovinski lov na crnokošce, eto šta je navestilo zoru ere kapitalističke proizvodnje. Ovi idilični procesi jesu glavni momenti prvobitne akumulacije. Njima je u stopu sledio trgovinski rat evropskih nacija, sa čitavim svetom kao bojištem. On otpočinje otcepljenjem Holandije od Španije [1581], dobija džinovski opseg u antijakobinskom ratu Engleske, i nastavlja se još i danas u opijumskim ratovima protiv Kine.”¹²

Prvo izdanje prvog toma *Kapitala* datira iz 1867. godine, a Britanci vode opijumske ratove protiv Kine od 1839. do 1842. godine, odnosno, od 1856. do 1860. godine (drugi zajedno sa Francuskom). Dakle, nakon plovidbe Kolumba, de Game [Vasco da Gama] i Magelana [Ferdinand Magellan], različiti momenti prvobitne akumulacije konsektivno se raspodeljuju na Španiju, Portugaliju, Holandiju, Francusku i Englesku. Ovi se momenti u Engleskoj krajem XVII veka „sistematski vezuju u kolonijalnom sistemu, u sistemu državnih dugova, u modernom poreskom sistemu i u protekcionističkom sistemu”¹³. Pojedini momenti prvobitne akumulacije metodski počivaju isključivo na najbrutalnijoj sili – takav

10 Ibid., str. 662.

11 Loc. cit.

12 Ibid., str. 662.

13 Loc. cit.

je slučaj kolonijalnog sistema – ali i svi ostali njeni momenti „iskorišćavaju državnu vlast, koncentrisanu i organizovanu silu društva, da bi veštački ubrzali proces pretvaranja feudalnog načina proizvodnje u kapitalistički i skratili prelaze”¹⁴. Marks poetično poentira da sila jeste babica svakog starog društva pri porođaju novog – samo što novorođenče kapitalizma na svet ne dolazi vaginalno, nego rastrzanjem abdominalne utrobe kao kakva abominalna alijenacija. Svaka čast Marksovoj istinskoj romantičarskoj ironiji – na tom poetskom kapitalu koji začuđujuće, ali majstorski vrvi među silesijom bilansa, eskontnih kamata i grozomornih „pozitivnih” činjenica *Kapitala* – cinizam jedino primereno i bolje kontrastno uokviruje da kapital u svom punom dejstvu nipošto nije stvorenje iz pastorala ili lirike, nego ono iz horor filmova (tog kasnijeg kapitalističkog izuma iz sfere savremene industrije zabave¹⁵). Elem, sama *sila* tako jeste *ekonomska potencija*, a Kinesko carstvo jeste bilo društvo staro bez premca. Kapitalizam jednako postupa sa feudalizmom gde god ga zatekne: mehaničkim otklanjanjem prepreke. Kapital jeste mašina, stroj autoreprodukcije – kojom sebe samog on kvari, ali i popravlja.

Prvobitna akumulacija, koja je za Englesku otpočela krajem XVII veka, u okvirima kolonijalnog sistema, a na slučaju Kine, samo pokazuje da sa njome kao otimačinom kapitala nikad nije ni bilo prestajanja te da se jedino nastavlja do sredine XIX veka, priključivanjem Kine pod kolonijalni jaram. Danas svedočimo da kapitalizam kao ekonomija sile, ekonomija u svojoj istinskoj potenciji, i dalje pustoši i hara, baš kao što je juče za Marksa Kina bila samo poslednja u nizu žrtva prvobitne kapitalističke ekspanzije, samo poslednji, ali kolosalni, kitovski ulov, kapitalac. Naime, 1820. godine ekonomija Kineskog carstva, „nazadna” i „primitivna” feudalna ekonomija bila je jača od zbirne svih kapitalističkih zemalja tadašnje Evrope, skupa sa Britanijom.¹⁶ Kinezi ime svoje zemlje zapisuju 中 國¹⁷, *Zhōng guó*, što se može prevesti kao

14 Loc. cit.

15 *Alien*, to gotovo neuništivo vanzemaljsko biće nebiće što krvari kiselinu i uništava sve živo što sretne samo da bi sebe hranilo i razmnožavalo, ironičan je monogram kapitalizma, koji, time još jedared, u njime žigosanom, „stvarnom”, košmarnom našem svetu, i dalje zgrće novac od razvlašćenih, ali sada pretežno samo dokonih masa.

16 Otklon spram posmatranja odnosa između Britanije i Kine, pretežno iz britanske perspektive, uključuje značajnije odvajanje od istorijskog evrocentrizma u naučnim radovima sedamdesetih godina dvadesetog veka, čiji su autori (Andre Gunder-Frank, Kenneth Pomeranz i dr.), kao toretičari svetskih sistema, pozicionirali evropske istorije u globalni kontekst. Dotični radovi ističu da je do devetnaestog veka Kina dominirala onim globalnim tržištima koja nisu uključivala Evropu. Tako je 1820. godine ekonomija Kine nadmašila zbirno ekonomije svih evropskih zemalja, uključujući ekonomiju Velike Britanije. Prema: Collins, Logan P., „British Periodical Representations of China: 1793-1830.” University of Houston, str. 19. <https://uh-ir.tdl.org/handle/10657/751> (6. XII. 2019.)

17 Prvi karakter prikazuje ono što se nalazi na sredini, u središtu. Drugi predstavlja žad, simbol carskog dostojanstva, bogatstva i vlasti, uokviren granicama, u ovom slučaju državnim. Kinezi su na svoju civilizaciju oduvek gledali kao na centar sveta te svoju zemlju i dalje nazivaju „Središnjim kraljevstvom”. Držali su da imaju svu tehnološku i intelektualnu nadmoć neophodnu za uspešno upravljanje sopstvenim carstvom. Prepiske kineskih carskih zvaničnika sve strance konzistentno oslovljavaju „varvarima”. Carska Kina

„srednja zemlja” iliti *Middle Kingdom* kod Engleza. I premda je u upoznavanju sa Zapadom, u kapitalističkom upoznavanju sa kapitalističkim Zapadom, Kina funkcionisala kao margina kolonijalnog sistema, današnji državni kapitalizam, a to će reći socijalistički kapitalizam¹⁸, već od nje pravi svetski središnje carstvo iznova – poslednju „komunističku” velesilu. Uvrnut obrt povesti. Možemo se kladiti da se engleske izelice sveta žive izjedoše što su ikada ratom primorale Kinu na kolonijalnu, svetsku trgovinu. Prema tome, videćemo da Engleskoj svakako nije ni padalo na pamet da vojnom silom osvaja i drži ogromna prostranstva kopnene Kine. *Cilj opijumskih ratova* bio je isključivo *ekonomski i trgovinski*, a to će reći čisto kapitalistički.

„Posle ukidanja monopola Istočnoindijske kompanije na trgovinu s Kinom (1833), engleski privatni trgovci počinju da osvajaju kinesko tržište služeći se pri tom svim sredstvima. Prvi opijumski rat (1839 – 1842), napadački rat Engleske protiv Kine, trebalo je da kinesko tržište otvori za englesku trgovinu. Tim ratom je počelo pretvaranje Kine u polukolonijalnu zemlju. Još od početka XIX veka Engleska je krijumčarenjem opijuma u Kinu, proizvedenog u Indiji, pokušavala da popravi svoj negativni trgovinski bilans s Kinom, ali je naišla na otpor kineskih vlasti, koje su 1839. zaplenile sve zalihe opijuma na inostranim brodovima u Kantonu i naredile da se spale. To je bio povod za rat, u kome

---

nije videla nikakvu korist za dobiti u interakciji ili trgovini sa strancima. Ona je smatrala da svojim trgovinskim odnosima drugim narodima isključivo čini milost iz sažaljenja, a u skladu sa vrlinom jednog konfucijanskog društva. Zapadnjaci su bili ti kojima je goruće trebalo kineskog čaja, porcelana i rabarbare, dok je Kinezima bilo sasvim dostatno primati srebro i kontrolisati vlastitu trgovinu. Kinezi su shodno samoosećanju moralne superiornosti pozivali Zapad da se povratno ophodi sa dužnom podređenošću. Prema: Karsh, „The Root of the Opium War: Mismanagement in the Aftermath of the British East India Company's Loss of its Monopoly in 1834”, str. 24.

18 Cf. Vranicki, *Historija marksizma I*, str. 132.: „Ako pogledamo najnoviji razvitak kapitalizma vidimo da i u najrazvijenijim zemljama ‘kapitalov monopol postaje okov za način proizvodnje’, tj. privremenu masovnost pauperizma u velikim krizama (koje zahvaćaju te zemlje) kapitalizam nije mogao dosad da riješi, kao ni svjetske ratne katastrofe (koje su izraz samo i upravo tih okova kapitalističkog načina proizvodnje). Kapitalizam starog tipa pokazao se u našem stoljeću nasposoban da ta pitanja rješava. A upravo u tim zemljama nije se ni radnička klasa uspjela osposobiti za preuzimanje vlasti. U takvim situacijama (kao što se u historiji već događalo) sve veću ulogu preuzima na sebe sam državni aparat, koji se sve više izdvaja od neposrednog klasnog utjecaja i pokušava te protivrječnosti riješiti sve većim zahvaćanjem u sam proizvodni proces. Stare forme kapitalizma više ne mogu odgovarati sadašnjem stupnju razvitka proizvodnih snaga. Tamo gdje radnička klasa nije uspjela da zauzme vlast (a to znači u većini zemalja), privremeno rješavanje protivrječnosti rada i kapitala sve više preuzima na sebe država. A ta intervencija u sam proizvodni proces ne može se drugačije odvijati nego ograničavanjem privatnog kapitala sve do ekspropriacije, tj. nacionaliziranjem čitavih proizvodnih grana. Time se negira stara forma kapitalizma i mi dobivamo novi stupanj u tom razvitku, tj. državni kapitalizam svojom strukturom označuje najneposrednije predvorje socijalizma.” U savremenoj Kini imamo taj, ali inverzni slučaj – komunistički kapitalizam.

je Kina bila poražena. Englezi su iskoristili poraz feudalne, zaostale Kine i nametnuli joj razbojnički mirovni ugovor u Nankingu (avgusta 1842). Ovim ugovorom u Nankingu utvrđeno je da se pet kineskih luka (Kanton, Amoj, Fučou, Ningpo i Šangaj) otvore za englesku trgovinu, da se Hong-kong preda Engleskoj 'za večita vremena' i da Kina plaća visoke kontribucije. Prema dodatnom protokolu Nankinškog ugovora, Kina je morala priznati strancima pravo eksteritorijalnosti."¹⁹

U nastavku Marks potencira *hrišćansku* pripadnost kolonijalnog sistema, ustremljenog na ovaj univerzalni kapitalistički cilj, bez sumnje zbog toga što su kolonizatori sebe smatrali hrišćanima skroz naskroz, kao što na prostoru bivše Jugoslavije to čine kriminalci i ratni zločinci. Elem, govor o nespojivom spajanju hrišćanskog kolonijalnog sistema, pun je izveštaja o varvarstvu, bezbožnim grozotama, podjarmljivanju, izdaji, podmićivanju, mučkim ubistvima, podlostima, o krađi ljudi i omladine i o trgovanju njima, o javnim i tajnim tamnicama, o pustošenju i raseljavanju – u svim delovima sveta, protiv svakog naroda i bez pandana u ma kom periodu svetske istorije ili u ma koje najzverskije rase – sve dok se time propisno ne pripremi atmosfera za ono što nas ovde uže zanima.

„Kao što je poznato, Englesko-istočnoindijska kompanija dobila je, pored političke vlasti u Istočnoj Indiji, isključiv monopol trgovine čajem kao i uopšte trgovine s Kinom i prevoza robe iz Evrope i u Evropu. Ali obalna plovidba Indije i plovidba između ostrva, kao i trgovina u unutrašnjosti Indije, postadoše monopolom viših činovnika kompanije. Monopoli soli, opijuma, betela i drugih roba bili su neiscrpni majdani bogatstva. Činovnici su sami utvrđivali cene i gulili nesrećne Indijce kako su hteli. U toj privatnoj trgovini učestvovao je i generalni guverner. Njegovi štićenici dobijali su ugovore pod takvim uslovima da su, pametniji od alhemičara, pravili zlato iz ničega. Veliki imeci nicali su kao pečurke za jedan dan, prvobitna akumulacija vršila se bez preduimanja ijednog šilinga. [...] Jedan ugovor o opijumu bio je dodeljen nekom Sullivanu baš kad je morao otputovati – i to po zvaničnoj dužnosti – u jedan kraj Indije koji je bio veoma udaljen od opijumskih srezova. Sullivan proda ugovor nekome Binnu za 40 000£; Binn ga istog dana proda za 60 000£ a poslednji kupac i izvršilac ugovora izjavljuje da je iza svega toga još isterao ogromnu dobit. Po jednom spisku, koji je bio podnet parlamentu, uzeli su od 1757. do 1766. kompanija i njeni činovnici 6 miliona funti sterlinga kao poklon od Indijaca! U toku 1769. i 1770.

19 Napomena 63. u: Engels; Marks, *Dela, Kapital III*, str. 774.

Englezi su isfabrikovali glad kupivši sav pirinač i prodavali ga opet isključivo po basnoslovnim cenama. [...] Godine 1866. umrlo je od gladi više od milion Hindusa samo u provinciji Orisa. Pa ipak se nastojalo da se indijska državna kasa obogati prodajom životnih namernica gladnima po skupu cenu.”²⁰

Uzگرد budi rečeno, genocidni se nacionalsocijalistički kolonijalizam – koliko samo spojivih nespojivosti u svemu ovome! – od prethodećih evropskih razlikovao jedino po tome što je ovaj uobičajeni, tradicionalni način kapitalističkog poslovanja izvoleo primeniti u srcu Evrope i nad evropskim populacijama. Besprekidno stradanje azijske i afričke dece, na kojem se u dobrom delu i dalje zasniva „bogatstvo” svetske kapitalističke tržišne privrede, u nama ni danas ne izaziva ni približno zgražavanje ili saosećanje. No, i Marksu je, kao i Britancima, bilo jasno da je opijum jedna od onih roba sa čudotvornim, čarobnim, gotovo magijskim, nad-alhemičarskim učinkom u sticanju bogatstva – ali da bi se kao takva ispoljila bili su neophodni navedeni uslovi monopola, činovničke i privatne trgovine. Skraćena „jednačina” britansko-kineske trgovine jeste opijum-čaj. Kinezi su Zapadu prodavali kulturu čaja i zdravlja, a šta je drugo zauzvrat mogao pružiti Zapad osim nutarnje praznine vlastite (auto)destruktivne degeneracije, „kulturu” fabrikovane zavisnosti i bezgranične potrošnje. Ništa, i ništa za šta bi Kinezi bili zainteresovani – sa jednim izuzetkom pragmatičkog oblika nauke i tehnologije.²¹ Osim toga i betel je narkotik.

²⁰ Engels; Marks, *Dela, Kapital I*, str. 663–664.

²¹ Nadležni činovnici kineskog dvora, pod okriljem Lin Zexua, a pre izbijanja Prvog opijumskog rata, žigosali su trgovinu opijumom kao zlo koje mora biti suzbijeno po svaku cenu. Oni su smatrali da ukoliko se odlučno ne iskoreni opijumska trgovina i zavisnost, ondašnjem kineskom carstvu pretila bi neumitna opasnost od toga da ostane bez seljaštva koje bi obrađivalo zemlju, bez građanstva koje bi plaćalo porez, bez učenjaka koji bi vodili računa o administrativnim i kulturnim potrebama društva, kao i bez vojnika. „Partija” ovako opredeljenih činovnika zalagala se za to da se napusti gonjenje korisnika opijuma, a otpočne kažnjavanje samih krijumčara i dilera. Godine 1839. ovo postaje zvaničnim stavom kineske uprave, Zexu stiže u Kanton da sprovede zabranu trgovine opijumom i okonča upotrebu istog. On vrši ofanzivu na više frontova: zvanični apel upućen britanskoj kruni; hapšenje 1600 kineskih dilera i uništenje desetina hiljada opijumskih lula (1813. godine); zahtev spram inostranih kompanija za neizostavnu predaju preostalih zalih opijuma u zamenu za čaj. Potonji zahtev britanski trgovci odbijaju, nakon čega je obustavljena sva inostrana trgovina i sproveden vojno-mornarički karantin, u koji su inostrani trgovci bili faktički zatočeni. Naposletku, britanski trgovci podležu zahtevu i predaju 2,6 miliona funti opijuma, a kineske trupe tom prilikom plene i uništavaju i opijum pronađen na britanskim brodovima. Britanski trgovci potisnuti su dalje od kopnene Kine, tj. na Hong Kong. To su bili konkretni postupci kineske uprave koji su poslužili kao direktan povod za izbijanje Prvog opijumskog rata. Jedina pouka koju je Zexu izvukao iz kineskog poniženja, a kojim je dato ratno previranje rezultiralo, jeste uvid u neophodnost toga da se nasrtljivi „varvari” malo bolje prouče, odnosno da se neizostavno uveze njihova tehnologija. Prema: Hayes, Jack P., „The Opium Wars in China”, *The Asia Pacific Curriculum*, str. 6–7.

<https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/opium-wars-china> (6. XII. 2019.)

U povratku na „hrišćanski” kolonijalni sistem, sav zlatnim i srebrnim venama nabrekao od nedužne krvi i omeničenih opijata, Marks najsurevije postupanje sa urođenicima vidi na plantažama koje su *proizvodile samo za izvoz* (Zapadna Indija), odnosno, u bogatim i gusto naseljenim zemljama koje su prepuštane razbojnicima (Meksiko i Istočna Indija). Kaže da je hrišćanski karakter prvobitne akumulacije podjednako potvrđen i u pravim kolonijama, gde su puritanci Nove Engleske, *trezveni virtuozii protestantizma*, plaćali velik iznos za morbidnu robu skalpova indijanskih žena i dece (50 funti po glavi, 1744. godine). Put (do) kapitalističke trgovine popločan je dečijim skalpovima.

Po Marksu, kolonijalni je sistem, u koji je Kina kasnije na svoj način bila priključena, ubrzao *razvitak trgovine* i brodarstva. Monopolska društva (*Gesellschaftlichen Monopolia*), koja su ovaj sistem nastanjivala, činila su „snažne poluge koncentracije kapitala”²². Neprestano rastućem broju manufaktura kolonije su pružale potrošačko tržište i akumulaciju potenciranu njegovim monopolom.

„Blago koje je izvan Evrope sticano neposrednom pljačkom, porobljavanjem i razbojništvom, pritalo je u maticu zemlju i tu se pretvaralo u kapital.”²³

To što je Holandija prva potpuno razvila kolonijalni sistem, a iste 1648. godine bila u zenitu trgovinske moći i nadmoći, kada su ujedno holandske narodne mase²⁴ „bile teže opterećene radom, siromašnije i brutalnije ugnjetavane nego narodne mase sve ostale Evrope zajedno”²⁵. To nije samo jedna od osnovnih poenta *Kapitala*, nego i dokaz toga da postupak buržoaskog kapitalizma ne diskriminiše, dokaz njegove *praktičke univerzalnosti*. Kina je protiv svoje političke volje, silovana da konzumira mastodontske količine opijuma, učestvovala u britanskoj nadmoći u trgovini koja je proistekla iz njene tekuće *industrijske nadmoći*, a koja je, sa svoje strane, proistekla iz retrospektivne trgovinske nadmoći ostvarene kolonijalnim sistemom.

„U današnje vreme, industrijska nadmoćnost povlači za sobom i nadmoćnost u trgovini. Suprotno tome, u prvom manufakturnom periodu industrijska nadmoćnost proističe iz trgovinske. Zato je onda i kolonijalni sistem i imao onako pretežnu ulogu. On je bio ‘tuđinski bog’, koji je na oltaru zauzeo mesto pokraj starih idola Evrope i onda ih jednog

22 Engels; Marks, *Dela, Kapital I*, str. 664.

23 Ibid., str. 664–665.

24 Cf. *ibid.*, str. 665.

25 Loc. cit.

lepog dana jednim udarcem sve đuture prevrnuo. On proglasi pravljenje profita krajnjom i jedinom svrhom čovečanstva.”²⁶

„Ono je bilo oruđe engleske razbojničke kolonijalističke politike u Indiji, Kini i drugim azijskim zemljama.”²⁷

Navodi se dugotrajni trgovački monopol Istočnoindijske kompanije u Indiji, u čijoj je državi ona takođe raspolagala najvažnijim upravnim funkcijama:

„Narodnooslobodilački ustanak u Indiji (1857 – 1859) prisilio je Engleze da izmene forme svoje kolonijalističke vlasti; Istočnoindijska kompanija je raspuštena, a Indija je proglašena za posed britanske krune.”²⁸

To su i godine Drugog opijumskog rata. Uopšte se da primetiti gotovo neraskidiva povezanost Indije i Kine u datom tematskom kontekstu. Osnovni protagonist te povezanosti zasigurno jeste bio beli kolonijalistički đavo Istočnoindijske kompanije sa njegovom omiljenom trgovinom mlekom maka. Drugi opijumski rat bio je zajednički poduhvat država Britanije i Francuske, mada je služio *istom trgovinsko-kapitalističkom cilju* kao i Prvi; faktički je bio jedino njegovo puko kvantitativno produbljanje: otvaranje još jedanaest kineskih luka za okcidentalni promet, još kontribucija, još unilateralnih ustupaka, još nesrazmera, još, još i još.²⁹ Sve se vrti oko *novčanog* obrta, čak preko i iznad svake zamislive pohlepe.

Pre nego što završimo sa prvobitnom akumulacijom kapitala na način kolonijalnog sistema, razmotrimo malo bliže Marksovo shvatanje razvoja uzajamnih odnosa trgovinskog i industrijskog kapitala, koji se odnos ovim oblikom te akumulacije stavlja u pogon promenljive dinamike preimućstva jednog ili drugog njegovog člana (kako je maločas načeto iznad). Tu će se pojaviti kineska konkretizacija načelnog otpora koji feudalizam pruža *hiper-agresiji kapitalističkog hibrida trgovine i industrije*. Time se takođe objašnjava otkud tolika agresivnost

26 Loc.cit.

27 Napomena 56., ibid., str. 754.

28 Loc. cit.

29 Drugi opijumski rat trajao je od 1856. do 1860. godine. Britanija i Francuska osvojiše Peking i primorale Kinu da prihvati novi set nepovoljnih trgovinskih ugovora i nečuvenih ošteta, kao i na to da Kina otvori još jedanaest svojih luka za trgovinu sa Zapadom. Usledilo je uvećanje hrišćanskog misionarskog rada i legalizacija trgovine opijumom u Kini. Međutim, iako su dodatne luke bile otvorene na raspolaganje britanskim trgovcima, nadležni kineski zvaničnici sprovodili su tihe administrativne mikrosubverzije prilikom primena nametnutih sporazuma te je legalna trgovina sa Kinom ipak ostajala ograničena. Naročito za nezajajžljive kapitalističke apetite britanskih trgovaca. Potonji su vršili pritisak na Britansku vladu da pravilno podstakne kineski dvor, ali je i učinak zvanične Britanije ostao podjednako ograničen, budući da je carska kineska uprava ostala vrlo izbirljiva po pitanju toga koje će zvaničnike i kada uopšte udostojiti sastanka. Prema: Hayes, „The Opium Wars in China”, str. 13.

kapitalističke trgovine u već industrijski razvijenom kapitalizmu – eto i vekovima posle otpočinjanja sa praksama prvobitne akumulacije.

Budući da je trgovački kapital stariji od kapitalističkog načina proizvodnje, on je istorijski najstariji slobodan način egzistencije kapitala; a *novčani promet* jeste uslov egzistencije trgovinskog kapitala.³⁰

„Koliki će biti obim u kome proizvodnja ulazi u trgovinu, prolazi kroz ruke trgovaca, zavisi od načina proizvodnje, a svoj maksimum dostiže u punom razvoju kapitalističke proizvodnje, gde se proizvod proizvodi još samo kao roba, a ne kao neposredno sredstvo opstanka.”³¹

Marks kaže da indiferentno istorijskom načinu društvene organizacije oblasti proizvodnje, imetak trgovca, kao pukog posrednika razmene njenih robnih proizvoda, uvek jeste novčani imetak i uvek funkcioniše kao kapital.

„Prema tome, što je proizvodnja nerazvijenija, to će se novčani imetak više koncentrisati u rukama trgovaca, ili se ispoljavati kao specifični oblik trgovačkog imetka.”³²

Marks kaže da kapitalistički način proizvodnje otpočinje čim je *kapital zagospodario samom proizvodnjom* i njoj time dao izmenjen i specifičan oblik – a to znači da je trgovački kapital izgubio samostalnu egzistenciju i postao samo poseban momenat ulaganja kapitala uopšte, da je postao puki agent proizvodnog kapitala. To je smisao izreke da u toku napredovanja razvitka kapitalističke proizvodnje dolazi do *potčinjavanja trgovačkog kapitala industrijskom kapitalu*. Profit kretanja trgovačkog kapitala je *profit od otuđivanja* (*Veräußerungsprofit, profit upon alienation*), jer je nezavisni trgovinski profit nemoguć ako se proizvodi prodaju po svojoj vrednosti.

„Kupiti jeftino, da se proda skupo, to je zakon trgovine.”³³

Zato je za Marksa trgovinski kapital u početku samo kretanje koje posreduje među ekstremima kojima ne gospodari i pretpostavkama koje ne stvara – i upravo stoga – u predstupnjevima kapitalističkog društva trgovina gospodari nad industrijom, dok je u razvijenom kapitalizmu modernog društva obrnuto. Dok

30 Cf. Engels; Marks, *Dela, Kapital III*, str. 271–272.

31 Ibid., str. 272.

32 Ibid., str. 273.

33 Ibid., str. 275.

trgovinski kapital samo posreduje u razmeni proizvoda nerazvijenih zajednica, trgovački profit izgleda kao prevara i podvala, jer pretežno iz njih potiče. Gde trgovinski kapital pretežno vlada, sistem je to pljačke, a njegov je razvitak kod trgovačkih naroda bilo koje epohe: „neposredno spojen s nasilnom pljačkom, gusarstvom, otimanjem roblja, podjarmljivanjem u kolonijama”³⁴.

Razvitak trgovinskog kapitala proizvodnju razvija u pravcu razmenske vrednosti, uvećavajući njen obim načinom umnogostručjenja i kosmopolitizacije, a novac razvija u svetski novac. Zato trgovina deluje razorno na zatečene organizacije proizvodnje ukoliko su kao tradicionalne pre svega upravljene na upotrebnu vrednost. Mera raspada starog načina proizvodnje zavisi od njegove čvrstine i unutrašnjeg sklopa, a ishodišni oblik novog načina proizvodnje, merka Marks, „ne zavisi od trgovine, već od karaktera samog starog načina proizvodnje”³⁵.

Ukratko: *razvitak trgovačkog kapitala u modernom društvu dovodi do kapitalističkog načina proizvodnje samo zato što od njega uopšte polazi. Čim se gradska industrija odvoji od poljoprivrede, njeni proizvodi odmah postaju robe, a njihova prodaja zahteva posredništvo trgovine. Tako se trgovina oslanja na razvitak gradova, a ovaj je uslovljen trgovinom. Sticanje tih uslova nije dovoljno da obezbedi razvitak industrije. Trgovinsko-geografske revolucije XVI i XVII veka naveliko ubrzavaju razvoj trgovačkog kapitala te čine glavni momenat ubrzavanja prelaska feudalnog načina proizvodnje u kapitalistički.*

„Iznenadno proširenje svetskog tržišta, umnožavanje roba u prometu, takmičenje među evropskim nacijama da se dočepaju azijskih proizvoda i američkih bogatstava, kolonijalni sistem, bitno su doprineli da se raskinu feudalni okovi proizvodnje.”³⁶

Marks, međutim, insistira na tome da se moderni način proizvodnje u svom prvom periodu manufakture razvio na pretpostavkama koje su još uvek pripadale feudalnim proizvodnim odnosima srednjeg veka. Pomenuto *naglo proširenje trgovine i stvaranje novog svetskog tržišta*, kao i njihovo neosporno dejstvo na propast starog načina proizvodnje i na prevlast kapitalističkog, zbili su se, naprotiv, *na temelju već stvorenog kapitalističkog načina proizvodnje*. Iako time, s jedne strane, svetsko tržište zaista jeste temelj kapitalističkog načina proizvodnje, ipak, sa druge strane, *nužnost imanentna industrijskoj proizvodnji da se proizvodi*

34 Ibid., str. 276–277.

35 Ibid., str. 277.

36 Ibid., str. 278.

u sve većim razmerama, postavlja neukidivi imperativ neprestanog proširivanja svetskog tržišta: industrija tu stalno revolucionirše trgovinu, a ne obrnuto.

„Sada je i vladavina trgovine vezana za veću ili manju prevagu uslova krupne industrije. Uporedite, npr., Englesku i Holandiju. Istorija propasti Holandije kao vladajuće trgovinske nacije jeste istorija potčinjavanja trgovinskog kapitala industrijskom kapitalu. Prepreke koje unutrašnja čvrstina i sklop prekapitalističkih, nacionalnih načina proizvodnje suprotstavljaju razornom dejstvu trgovine, pokazuju se potpuno jasno u saobraćanju Engleza s Indijom i Kinom. Široku osnovicu načina proizvodnje sačinjava ovde jedinstvo sitne zemljoradne i kućne industrije, uz to u Indiji pridolazi još i oblik seoskih opština koje počivaju na zajedničkoj svojini zemlje, koja je, uostalom, i u Kini bila prvobitni oblik. U Indiji su Englezi ujedno primenili neposrednu političku i ekonomsku vlast, kao vladari i zemljišni rentijeri, da bi razbucali ove male ekonomske zajednice. Ovde njihova trgovina deluje revolucionarno na način proizvodnje samo utoliko ukoliko niskom cenom svojih roba uništava pređenje i tkanje, koja sačinjavaju prastari sastavni deo ovog jedinstva industrijsko-poljoprivredne proizvodnje, i tako razbijanja zajednice. Čak i ovde im ovaj posao razaranja samo veoma postupno polazi za rukom. Još manje u Kini, gde im neposredna politička vlast ne dolazi u pomoć. Velika ekonomija i ušteda vremena koje proizlaze iz neposredne povezanosti zemljoradne i manufakture pružaju ovde najžilaviji otpor proizvodima krupne industrije, u čiju cenu ulaze *faux frais* prometnog procesa, koji joj svugde pravi rupe.”³⁷

Ovde uzgred možemo zapaziti dva lica istog anti-srebrnjaka, sa zadrugom srpa i čekića na sebi: prvo, zapadnjačku romantičarsku nostalgiju Marksovog komunizma prema preživelim oblicima iskonskih svojinskih odnosa i načina proizvodnje dalekoistočnih naroda; drugo, žilavu prijemčivost potonjih prema komunizmu. Elem, Marks govori da je prelaz iz feudalnog načina proizvodnje – koji *stvarno* vrši re-evoluciju proizvodnog procesa – onaj pri kome sam proizvođač postaje trgovac i kapitalista „u suprotnosti prema poljoprivrednoj prirodnoj privredi i prema esnafski vezanom zanatstvu srednjovekovne gradske industrije”³⁸.

U ovom slučaju *industrijalac postaje trgovac i direktno proizvodi na veliko za trgovinu*. Sam proizvođač postaje trgovac, a trgovinski kapital sada služi samo kao puko sredstvo prometnog procesa.

³⁷ Ibid., str. 279.

³⁸ Loc. cit.

„Prvobitno je trgovina bila pretpostavka za pretvaranje esnafskog i seosko-kućnog zanata i feudalne zemljoradnje u kapitalističke pogone. Ona razvija proizvod u robu, delom time što mu stvara tržište, delom što dovozi nove robne ekvivalente, a proizvodnji nove sirovine i pomoćne materije, i time otvara grane proizvodnje koje su unapred zasnovane na trgovini, kako na proizvodnji za tržište i svetsko tržište, tako i na uslovima proizvodnje koji potiču sa svetskog tržišta. Čim manufaktura u izvesnoj meri ojača, a još više krupna industrija, stvara ona sama sebi tržište, osvaja ga svojim robama. Sada trgovina postaje sluga industrijske proizvodnje, za koju je neprekidno proširivanje tržišta životni uslov. Sve raširenija masovna proizvodnja preplavljuje postojeće tržište i zato uvek radi na proširenju toga tržišta, na probijanju njegovih ograda. Ono što ograničava ovu masovnu proizvodnju nije trgovina (...), nego veličina kapitala koji funkcioniše i razvijena proizvodna snaga rada. Industrijski kapitalista ima stalno pred sobom svetsko tržište, upoređuje i mora stalno da upoređuje svoje cene koštanja s tržišnim cenama, ne samo svoje domovine, nego čitavog sveta. U ranijim periodima ovo upoređivanje je gotovo isključivo stvar trgovaca i tako obezbeđuje trgovinskom kapitalu gospodstvo nad industrijskim.”³⁹

Tako smo napravili pun krug prema početku razrade, objasnivši suprotstavljenost industrijskog kapitala poljoprivredi, od koje smo onamo počeli ovo razmatranje prvobitne akumulacije, u čijem smo okviru ujedno demonstrirali Marksovo shvatanje geneze industrijskog kapitaliste u svoj razuđenosti dinamizma odnosa industrijske proizvodnje prema trgovini i trgovačkom kapitalu. Ako ostavimo po strani to da li je jedinstvo industrijsko-poljoprivredne proizvodnje dovoljno efikasan protivotrov za kapitalizam uopšte, ipak ostaje izvesno da industriji prirodna hiperprodukcija nastoji da ubije urođeničku privredu, i njenom obliku saobrazne vladajuće društvene odnose, niskom cenom svojih proizvoda. Ovde urođenici nisu konkurentni i ne mogu izdržati konkurenciju.

„Ako uzmemo da neki engleski i neki kineski prelac rade isti broj časova sa istom intenzivnošću, njih će dvojica za jednu nedelju stvarati jednaku vrednost. Uprkos toj jednakosti postoji ogromna razlika između nedelnog proizvoda Engleza, koji radi s jednim silnim automatom, i Kineza, koji ima samo kolovrat. Za isto vreme za koje Kinez isprede jednu funtu pamuka, Englez isprede više stotina funti. Nekoliko stotina puta veća suma starih vrednosti uvećava vrednost njegovog proizvoda,

u kome se one održavaju u novom korisnom obliku, tako da mogu ponovo funkcionisati kao kapital.”⁴⁰

Vratićemo se tako za kraj redovnoj akumulaciji kapitala, odnosno brutalnoj eksploataciji najamnog rada, u kojoj ono grozničavo upoređivanje svetsko-tržišnih cena koje vrše engleski industrijalci, u tragikomičnom tropu, ispoljava njihovu zabrinutost da u pogledu niskosti nadnice neće izdržati u konkurenciji s Kinom. Možda je Marks u to tada bilo smešno, ali se za našu realnost obistiniše strahovi mnoge gospode. U stvari, oni su bar u nečemu bili zeleni od zavisti spram žute Kine: oni su hteli da svom radničkom življu ne daju da pojede ni onaj deo kapitala koliko ga staju pomije.⁴¹ Marks utvrđuje da stopa viška vrednosti pre svega zavisi od stepena *eksploatacije radne snage*. U „laboratorijskim” uslovima njegovih čisto misaonih eksperimenata sa procesima kapitala, od kojih praksa redovno odstupa, i jedino tamo, može se pretpostaviti „da je najamnina bar jednaka vrednosti radne snage”⁴².

U praksi se stalno vrši nasilno obaranje najamnine ispod te vrednosti, kojim se pretvara *potrebni radnikov fond potrošnje* u fond za akumulaciju kapitala. U to se ime navodi ingeniozno Milovo [John Stuart Mill] zapažanje toga da bi najamnine bile suviše kad bi se rad mogao dobiti bez kupovanja. Na to Marks odveć pristojno odgovara da radnike niko ne bi ni mogao kupiti, ni po koju cenu, kad bi ovi mogli da žive samo od vazduha. Njihovo nekoštanje je limes koji se dostiže samo u beskonačnosti te se uvek može aproksimirati u zbilji i to čini *stalnu tendenciju kapitala da najamnine svede na nulu*. Najintimnija tajna engleskog kapitala, kako to kaže Marks, odaje se u izjavi jednog pisca da je životni istorijski zadatak Engleske obaranje najamnine na francuski i holandski nivo. Ovaj kaže da engleski siromasi – tehnički naziv za radnike, dodaje Marks – rasipno troše strahovitu masu suvišnih stvari: rakiju, smrekovaču, čaj, šećer, strano voće, jako pivo,

40 Engels; Marks, *Dela, Kapital I*, str. 534–535.: „Naravno, rad opredmećen u mašinama nije neposredno doneo na svet nijednog radnika, ali je učinio da je manji broj radnika, dodajući relativno malo živog rada, ne samo mogao da vunu proizvodno utroši i da joj doda novu vrednost, nego i da u obliku prede (...) održi i njenu staru vrednost. Time je on ujedno pružio sredstva i podstrek za proširenu reprodukciju vune. Živi rad ima taj dar od prirode da stvarajući novu vrednost održava staru. Stoga rad održava i ovekovečava uvek u novom obliku sve veće kapital-vrednosti što više rastu efikasnost, obim i vrednost njegovih sredstava za proizvodnju, dakle što više napreduje akumulacija koja prati razvitak njegove proizvodne snage.”

41 „(...) jedan američki varalica, baronizirani Jenki (...) (alias grof Rumford), udario je istim čovekoljubivim pravcem, na veliku radost i boga i ljudi. Njegovi *Ogledi* [politički, ekonomski i filozofski] su jedan kuvar pun svakojakih recepata da bi se obična skupa radnikova jela zamenila surogatima. (...) ser F. M. Eden najtoplije preporučuje upravicima domova rada Rumfordovu prosijačku čorbu, i s prekorevanjem podseća engleske radnike kako ‘u Škotskoj ima mnogo porodica koje mesecima mesto od pšenice, raži i mesa, žive od zobne kaše i ječmenog brašna, za koje su im jedini začini so i voda, i pri svemu tome žive vrlo udobno’ (...)”, *ibid.*, str. 530.

42 *Ibid.*, str. 528–529.

impregnirano platno, burmut, duvan itd. Čaj, gospodo, čaj. Kineski čaj. Luksuzna roba. Ovde osim što se žali zbog razuđenosti potreba i tržišta, koje podržavaju i služe samom kapitalizmu i industrijskoj proizvodnji, ne pita se o besmislu uvoza svetsko-tržišnih roba koje neće trošiti većina domaćeg stanovništva. Radije kažu da je rad za trećinu jeftiniji u Francuskoj, jer francuska sirotinja radi naporno, odeva se skromno i hrani uglavnom hlebom, voćem, zeljem, korenjem, sušenom ribom, meso jede retko, a kad je pšenica skupa i hleba je vrlo malo; piju samo vodu i slična slaba pića, troše začudo malo novca – Holandija i Francuska onog doba: dokaz da se u sebi pervertirani kapitalistički ideal može ostvariti u zbilji. Ali zašto stati tu.

„Danas smo znatno odmakli zahvaljujući konkurenciji na svetskom tržištu koja se otada pojavila. ‘Ako Kina’, rekao je g. Stapleton, član engleskog parlamenta svojim biračima, ‘postane velika industrijska zemlja, ne vidim kako bi industrijsko stanovništvo Evrope moglo izdržati borbu, a da se ne spusti na nivo svojih konkurenata.’ (*Times* od 3. septembra 1873.) Sada više nisu kontinentalne, već kineske nadnice cilj kome teži engleski kapital.”⁴³

ZAKLJUČAK

„Drug Marks je još u svoje vreme mogao s pravom da kaže ‘Die Religion ... ist das Opium des Volkes’ (*Deutsch-Französische Jahrbücher*, 1844) – e pa, epoha hemije ima novost za svaku prošlu i buduću internacionalu: opijum! on kao svoji čisto *hemijskim putem posredovani izolati*, ‘opijum’ je opijum za narod! – ova je definišuća razlika. (...) Kako nama savremeno kapitalističko društvo savršeno otelotvorava *hemijski dispozitiv* kao dijalektičku rastrzanost *narkofilija-narkofobija* (uporediti mehanizam dispozitiva seksualnosti kod Fukoa, *Foucault, Histoire de la sexualité, I: la volonté de savoir*, 1976), tako je osnovna industrija tog i takvog, našeg društva, sa obe strane i moraliteta i legaliteta, postala upravo hemijska – jedan je Merkur, jedna je ‘Živa’: i svi joj služimo. I ja, i vi, i Dejvi [*Humphry Davy*] – i Rajko.”⁴⁴

U ovom smo radu samo delimično⁴⁵ razmotrili okolnosti pod kojima za

43 Ibid., str. 530.

44 Stamenković, Mihajlo, „Epoha hemije”, seminarski rad, Univerzitet u Novom Sadu, 2014., str. 7.; O tome ko je Rajko videti:

<https://www.youtube.com/watch?v=QOZG4I2dOtc> (6. XII. 2019.)

45 Na početku razrade zajedno sa trgovinskim kapitalom, koji je ušao u fokus i obrađen za potrebe ovog rada, zajedno sa njim naveden je i zelenaški kapital, tj. kamatonosni kapital, kao drugi član

Marksa opijum ulazi u okvire savremene kapitalističke industrijske proizvodnje, čineći da njeni gigantski mehovi mahnitije rasplamsaju svetsku tržišnu privredu.

„Prava nauka o modernoj ekonomiji počinje tek tamo gde teoretsko razmatranje prelazi sa prometnog procesa na proces proizvodnje.”⁴⁶

Ovde na tom tragu o načinu kolonijalnog sistema kao momenta prvotne akumulacije kapitala, njegove dalje kapitalističke razrade i dalekosežnih implikacija, onako kako ih Kina osenčava u *Kapitalu*.

Možemo zaključiti sledeće: agresivna i ratoborna trgovina kapitalističke proizvodnje u osnovi je industrijska. *Industrija kao fundament savremenog kapitalističkog društva i svetske tržišne privrede* nije samo ratna industrija već i *industrija rata* kao takva.⁴⁷ Moglo bi se pokazati da je u bližoj prošlosti, na svoj invertiran

---

novčanog kapitala, za koji Marks takođe kaže da je jedan prastari oblik kapitala, a koji sa industrijskim pravi poseban set proizvodno-privrednih okolnosti. Kina, opijum i opijumski ratovi na svoj način obasjavaju procese kamatonosnog kapitala koje Marks obrađuje u trećem tomu *Kapitala* (str. 343, 469, 470, 484, 491), i to u poglavljima koja su vezana za: kredit i fiktivni kapital; currency principle; ponudu-tražnju i tržišne cene; predujam ili avans i kamatne stope; odliv srebra i opijum, dakle, za kretanje zlatne rezerve; plemeniti metal i menični kurs, odnosno, izvoz srebra u Aziju te za bilans plaćanja u korist Azije i Kine; za menični kurs sa Azijom; i konačno za proizvodno-trgovinske mehanizme (pr)oticanja rezerve plemenitih metala, koje opijum opisuje kao trougaoni krug Engleska-Kina-Indija. Na ovo se neposredno može nadovezati mesto iz drugog toma *Kapitala* (str. 214) koje se iz perspektive preookeanske trgovine do Kine i Indije bavi špekulacijama koje se tiču vremena prometa i uzanci. U prvom tomu *Kapitala* (str. 338, 123, 74) Kina se pominje još u kontekstu: automatskog sistema mašina i proizvodnje hartije, a poradi ukazivanja na razlike u načinima proizvodnje; novca i obrazovanja blaga, zlatne larve robe i naivnog oblika obrazovanja blaga; kao i fetiškog karaktera robe i igranja stolova i Kine: gde Marks sa simpatijama aludira na čudnovatu pojavu 太平 (Tài píng) seljačke revolucije (1851-1864, u kojoj je sinkretički oblik domaćeg hrišćanstva igrao još čudnovatiju ulogu), možda čak u njoj nazirući budućnosni potencijal drevnog kineskog naroda. Sve to zaslužuje zasebna istraživanja i izlaganja koja bi ovaj rad nastavila i bila mu komplementarna.

46 Engels; Marks, *Dela, Kapital III*, str. 281.

47 Cf. Predrag Vranicki, op. cit. str. 131: „Isto tako, ne može se zanemariti daljnji jedan uvjet u analizi toga problema [opšti zakon kapitalističke akumulacije], a to je ekspanzija kapitala i stvaranje ekstra-profita, prvenstveno kolonijalnim izrabljivanjem. Ako se na taj i na gore spomenuti način omogućavalo poboljšanje životnih uslova radničke klase pojedinih zemalja, ne može se poreći da su životni uslovi u kolonijalnim i polukolonijalnim zemljama padali ispod minimalnog nivoa. S druge strane, sve veća proizvodnja, robe manje vrijednosti omogućavala je svakako potrošačima tako privilegiranih kapitalističkih zemalja da povise svoj životni standard. Osim toga, ne trba zaboraviti da kapitalistički način proizvodnje rješava protivrječnosti u koje zapada konkurencijom i borbom pojedinih kapitala, što uvjetuje koncentraciju i centralizaciju kapitala, uvećavanje proizvodnje, hiper-produkciju i time masovno ‘suvišno stanovništvo’ – na način koji se ni u kojem slučaju danas više ne može nazvati normalnim i društveno korisnim, tj. ratom i njegovim strahotama. Jedno totalno nehumano sredstvo nužno mora, dakle, služiti za održavanje ‘stabilnosti’ i ‘normalnosti’ kapitalističkog poretka. Samo ova kratka analiza nekoliko uvjeta ukazuje na to da postoje mnoge okolnosti koje ‘modificiraju taj zakon’, pri čemu se svakoj pojedinoj zemlji mora prilaziti posebno, jer uveći razvitka kapitalizma u jednoj zemlji mogu se prilično razlikovati od uvjeta razvitka u nekoj drugoj.” Kao i: Marcuse, Herbert, *Um i revolucija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987., str. 260.:

način, Avganistan jedna od poslednjih ovakvih Kina. *Primenom rezona Marksove kritike političke ekonomije možemo utvrditi da u osnovi trgovinske motivacije opijumskih ratova* košmarno dremaju *neutažive potrebe kapitalističke krupne industrije*. Kina u svemu tome kod Marksa figurira kao *feudalno-komunistički otpor novom kapitalističkom načinu proizvodnje*, kao žrtva prvobitne akumulacije, kao osoben deo kolonijalnog sistema, kao poslednji veliki marker svetskog tržišta, ratom pomeren radi plasiranja viškova industrijskih proizvoda u stalnom priraštaju, i konačno, kao *nedostižni ideal nirvane najamnina*. Engleska i Kina istorijski su ekstremi ove dijalektike, a šta će se njome *zbiti i prozreti* zavisi od sveobuhvatne *pojedinačnosti i konkretnosti* njihovih *kao njih* odnosa. Kina i opijumski ratovi, prema tome, više su od pukih ilustracija kapitalističkih procesa – svako na svoj način jeste taj proces. Svi smo taj opojni proces koji se jedino sobom opija do orgijastičkog besnila i nazad.

LITERATURA

Collins, L. P. (2014): „British Periodical Representations of China: 1793 – 1830.”, *University of Houston*
URL: <https://uh-ir.tdl.org/handle/10657/751> (6. XII. 2019.)

Engels, F., Marks, K. (1977): *Dela: Kapital I-III*, Beograd: Prosveta.

Hayes, J. P., „The Opium Wars in China”, *The Asia Pacific Curriculum*
URL: <https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/opium-wars-china> (6. XII. 2019.)

Karsh, J. A. (2008): „The Root of the Opium War: Mismanagement in the Aftermath of the British East India Company’s Loss of its Monopoly in 1834”, *University of Pennsylvania*
URL: https://repository.upenn.edu/hist_honors/13 (6. XII. 2019.)

Marcuse, H. (1987): *Um i revolucija*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

„Opasnost od opadajuće profitne stope otežava konkurentsku borbu, kao i klasnu borbu: političke metode eksploatacije nadomještaju ekonomske, koje polagano dolaze do svoje granice. Zahtjev da se iskoristi kapital, da se proizvodi radi same proizvodnje, vodi čak i u idealnim uslovima do neizbježnih nesrazmjera između dviju sfera proizvodnje, proizvodnih dobara i potrošnih dobara, što dovodi do stalne hiperprodukcije. Sve je teže investirati kapital tako da donosi dobit. Borba za nova tržišta sije sjeme neprestanog međunarodnog ratovanja.”

Stamenković, M. (2014): „Epoha hemije”, seminarski rad, Univerzitet u Novom Sadu.

Vranicki, P. (1971): *Historija marksizma I*, Zagreb: Naprijed.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QOZG4J2dOtc> (6. XII. 2019.)